

İBN KAYYİM'İN TIBB-I NEBEVİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ*

Orhan YILMAZ**

Öz

İslam tarihinde yazdığı eserler ve ortaya attığı fikirlerle isminden söz ettiren âlimlerden biri de İbn Kayyim'el-Cevziyye (ö. 751/1350)'dir. Hicri sekizinci asrın ikinci yarısında yaşamış olan İbn Kayyim, hayatı boyunca Kur'an ve Sünnet perspektifinde toplumu bilgilendirmeyi bir görev bilmıştır. Onun çalışmalarından biri de tıp alanında olmuştur. Yaşadığı dönemde baş gösteren hastalıklara karşı toplumu uyarmak amacı ile Hz. Peygamber'in sünnetine istinaden hıfzıssıhha, tedavi yolları ve ilaçlarla ilgili önemli malumat kaydetmiştir.

Biz bu makalemizde İbn Kayyim'in tıbbi konularla ilgili kaydettiği rivayetleri nasıl değerlendirdiği üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: İbn Kayyim, tıp, hadis, sünnet, sağlık

The Assessment of the Opinion's Ibn Qayyim on the Prophetic Medicine

Abstract

One of those exceptional scholars of Islam who managed to make a name for himself through his works and ideas is Ibn Qayyim al Jawziyya (d. 751/1350). Ibn Qayyim, who lived during the first half of the eight century after the Hidjrah, devoted himself to a life of illuminating and instructing the society in the perspective of the Quran and Sunnah. One of the various fields he ventured into in his studies was medicine. For the sake of warning society against the diseases which had broken out during his times, he recorded information concerning methods for preserving public health and medical treatments according to Sunnah of the Prophet.

In this article of ours we shall focus on Ibn Qayyim's views about some traditions he narrated related to the subject of medicine.

Key Words: İbn Qayyim, medicine, hadith, sunnah, health

* Bu makale "İbn Kayyim el Cevziyye'nin Hadis/ Sünnet Anlayışı ve Metin Tenkidindeki Yeri" isimli doktora tezinin "İbn Kayyim'e Göre Sünnet" bölümünden alıntılar yapılarak hazırlanmıştır.

** Yard. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, orhanyilmaz04@hotmail.com

Giriş:

Hicri sekizinci asır, Moğolların saldırısı ve Haçlı seferlerinin nihayet bulduğu bir zamana tekâbül ettiği için Suriye, Mısır ve Anadolu topraklarında yaşayan Müslümanların siyasi istikrarsızlığa bağlı olarak maddi ve manevi açıdan gerilediği bir dönem olarak bilinmektedir.

Dönemin önemli âlimlerinden biri olan İbn Kayyim, ahlaki bozulmalar, dinde aşırılıklar ve sosyolojik bir takım sıkıntılara şahit olmuş ve bu sıkıntıları gidermek için çeşitli alanlarda kitaplar yazmıştır. Onun kaleme aldığı eserlerden biri de Tıbb-ı Nebevî ile ilgilidir. İbn Kayyim bu eserinde, sağlıklı yaşam, hastalıklardan korunma ve tedavi yöntemleri konularında Hz. Peygamber'in sünneti ve sözleri doğrultusunda toplumu aydınlatmaya yönelik önemli bilgilere yer vermiş ve tavsiyelerde bulunmuştur.

İbn Kayyim'in Tıbb-ı Nebevî ile ilgili görüşlerini doğru anlayabilmek için onun sünnetin kaynağı konusundaki görüşlerine kısaca değinmek gerekir.

Bilindiği üzere sünnetin kaynağı konusunda ulema çeşitli görüşler ortaya atmıştır. Kimine göre sünnetin kaynağı beşeri kimine göre ise ilahidir.¹ İbn Kayyim, Hz. Peygamber'den sudûr eden söz ve davranışların vahye dayandığı görüşünü savunan âlimlerdendir. Ona göre Yüce Allâh, Nebisi'ne Kur'an'ı indirdiği gibi, hikmeti de indirmiştir. Müellif, *وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ* "Allâh sana kitabı ve hikmeti indirdi." *وَأَذْكُرَنَّ مَا يُنْتَلَى فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ*² "Siz, evlerinizde okunan Kur'an ve hikmeti hatırlayın."³ ayetlerinde geçen hikmet kelimesinin sünnete işaret ettiğini söylemiş, bu husustaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: "Selefin de dediği gibi hikmet, sünnettir. Hz. Peygamber'in konuşmaları vahiydir. Yüce Allâh: "O kendi hevasından konuşmaz, onun konuşmaları vahiydir." buyurmuştur."⁴

¹ Geniş bilgi için bkz. Ali Osman Koçkuzu, *Hadiste Nasih Mensuh*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1985, s. 7-13

² Nisa, 4/113

³ Ahzâb, 33/34

⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub ez-Zura'ied-Dımeşkî, *Muhtasar es-Savâ'iku'l-Mursele 'ale'l-Cehmiyyeve'l-Mu'attıla*, II, thk., Seyyid İmran, Daru'l-Hadîs Yay., Kahire, 2004, s. 505, 527.

Müellif, "Hikmet müminin yitiğidir."⁵ hadisinde geçen "hikmet" kelimesinin de aynı anlamda, yani sünnet olarak kullanıldığını ifade etmiştir.⁶

İbn Kayyim'e göre sünnet yazılı olmayan vahiydir, yani vahy-i gayri metlüvdür. O bu görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: "Vahiy iki çeşittir, birisi Kur'an'ı oluşturan ayetler, diğeri ise sünneti oluşturan hikmettir. Sünnetten maksat Hz. Peygamber'den Kur'an dışında südür eden şeydir. Rasulüllah; "Dikkat edin bana Kur'an ve onunla birlikte misli verilmiştir, dikkat edin o, Kur'an gibidir."⁷ buyurmuştur."⁸ İbn Kayyim'e göre kullar, Yüce Allâh'a karşı mazeret uydurmasınlar, Allâh'ın insanlar üzerindeki hücceti tam olsun diye Allâh sünneti göndermiştir, eğer sünnet için yalan ve hata caiz olsaydı o zaman Allâh'ın insanlara karşı hücceti olamazdı.⁹

Sünnetin kaynağı konusunda İbn Kayyim'in düşüncelerini özetledikten sonra onun Tıbb-ı Nebevi ile ilgili görüşlerine geçebiliriz.

1. Tıbb-ı Nebevi

Hz. Peygamber'in tıpla ilgili sünnet ve sözleri temel hadis kaynaklarında umumiyetle Kitabu't-Tıb" (كتاب الطب) başlığı altında yer almıştır. Buhâri (ö. 256/ 869) sahihinde, "Kitâbu't-Tıb" ve "Kitabu'l-Merdâ" olmak üzere bu konuya iki bölüm ayırmıştır. İbni Mâce (ö. 273/ 886), Ebu Dâvud (ö. 275/888) ve Tirmizî (ö. 279/892) "Kitabu't-Tıb" bölümü altında konu ile ilgili hadisleri zikrederken, Müslim (ö. 261/874), Nesâi (ö. 303/ 915), Ahmet b. Hanbel (ö. 241/855) ve İmam Mâlik (ö. 179/ 795) de eserlerinde farklı başlıklar altında konuyu ele almışlardır.

Tıbbı dair hadislerde; sağlığın önemi, koruyucu hekimlik, tedavinin meşruiyeti, faydalı bitkiler, ilaç yapımında kullanılan maddeler, Hz. Peygamber'in tedavi usulleri, bu konudaki tavsiyeleri ve yasakları yer almaktadır.

⁵ et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, Thk., Ahmed Muhammed Şakir, I-V, Mısır, 1975 'İlim, 19, V. 51, no: 2687

⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tarîku'l-Hicreteyn ve Bâbu's-Sa'âdeteyn*, thk., Muhammed b. Muhammed Tâmir-Abdul Aziz Mustafa, Dâru't-Takva, 1. Baskı., 2000, s. 85

⁷ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'ases-Sicistânî, *es-Sünen*, thk., Muhammed Muhyiyü'd-Din Abdulhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye Yay., I-IV, Beyrut, ty., IV. 200, no: 4604

⁸ İbn Kayyim, *es-Savâ'ik*, II, s. 527

⁹ İbn Kayyim, *es-Savâ'ik*, II, s. 527

Geçmişten günümüze Tıbb-ı Nebevi ile ilgili pek çok çalışma yapılmış, konuyla alakalı rivayetlerin kaynağı, değeri ve bağlayıcılığı tartışılmıştır.¹⁰

Araştırmalara göre, tıpla ilgili hadislerin kaynağı konusunda iki temel görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden biri Tıbb-ı Nebevi'nin kaynağını tecrübe ve çevre kültürlerine, diğeri ise vahye dayandırmaktadır. İbn Haldun (ö. 808/ 1405) ve Nevevi (ö. 676/1277) gibi âlimlere göre Hz. Peygamber'in tıpla ilgili sözleri adet ve dünya işlerinden sayılır. Nevevi, hurmaların aşılınması ile ilgili hadisi şerh ederken Hz. Peygamber'in ahiret işlerine yoğunlaştığı için dünya işleri konusunda isabet edemeyebileceğini, bu durumun da onun için bir eksiklik olmadığını bildirmiştir.¹¹

İbn Haldun ise Hz. Peygamber'in tıbbi konulardaki tavsiyelerini kaydederken şunları söylemiştir: "Şehir halkı yanında çölde yaşayanların da çoğu zaman kocakarı veya bazı şahısların tecrübesine dayandırdıkları tıbbı dair bilgileri vardı. Bu bilgilerden bir kısmı doğru olabilir. Arapların bu kabilden birçok tıp çeşitleri ve Haris b. Kelede gibi tanınmış doktorları da vardı. Şer'i tıp da bu kabilden olup vahiy ile hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar Arapların adet icabı yaptığı şeylerdir. Hz. Peygamber'in bu konudaki sözleri âdet icabı olup şeriatla ilgili değildir. Çünkü o, bize şeriatı öğretmek için gönderilmiştir, tıp ve diğer adetleri öğretmek için değil"¹²

Bu görüşte olanların en önemli delillerinden biri Hz. Peygamber'in Medine'de hurma yetiştiren insanların hurmaları aşılınmalarına gerek olmadığı doğrultusundaki tavsiyesinin menfi sonuç doğurmasıdır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyararak hurmalarını aşılınmayan sahabe o yıl az verim alınca durumu Hz. Peygamber'e arz ettiler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "Ben de bir insanım. Size dininiz konusunda bir şey emredersem onu alınız. Kendi görüşüm olarak bir

¹⁰ Bkz. Veli Atmaca, *Tıp ve Tıbb-ı Nebevi Hakkında Muâsır Çalışmalar*, F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 2011, s. 45-70

¹¹ en-Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref, *el-Minhac Şerhu Sahihi Müslim b. el-Haccac*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî Yay., Beyrut, 1392, Fadâil, 139, XV. 116.

¹² İbn Haldun, Abdurrahman, *el-Mukaddime*, Dâru'l-Fikr Yay., Tahkik, Halil Şahhade, Beyrut, 1988, I. 651

şey emredersem şüphe yok ki ben de bir insanım" (إِذَا أَمَرْتُكُمْ) (إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِّن رَّأْيِي، فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ)¹³

Tıbbi hadislerle ilgili Hattabî (ö. 388/998)'nin görüşleri üzerine bir makale yazan Salih Karacabey Hattabî'nin de aynı kanaatte olduğu, yani vahye dayanmayan icthadi konularda Hz. Peygamber'in yanılabilirliği, beşere arız olan hata ve unutmaya gibi hallerin onun da başına gelebileceği görüşleri üzerinde durmuştur. Kısaca Hattabî'ye göre de, Tıbb-ı Nebevi'nin kaynağı vahiy değil tecrübedir.¹⁴

Günümüz araştırmacılarından Bünyamin Erul da aynı görüşü dile getirmiş, Hz. Peygamber'in tıbbi bilgisinin tecrübe ve çevre kültürlerle dayandığını söylemiştir.¹⁵

İbn Hazm (ö. 456/1063) ve İbn Teymiyye (ö. 728/1327) gibi âlimler ise Hz. Peygamber'in içtihatlarının vahyin kontrolünde olduğu kanaatindedirler.

Tıbb-ı Nebevi'yi vahye nisbet eden bu âlimlere göre Hz. Peygamber dünya işleri hususunda hata etmez ve isabetsiz karar veremez. Eğer Hz. Peygamber murad-ı ilahiye uygun olmayan bir karar verirse Yüce Allah tarafından uyarılır ve bu hata tashih edilir. Nitekim Bedir savaşı sonrasında esirlerden fidye alıp onları serbest bırakınca Yüce Allah; "Peygamber'e harp edip zafer kazanmadıkça esir almak yaraşmaz. Siz dünya malını istiyorsunuz, Allah ise ahreti istiyor."¹⁶ buyurmak sureti ile Hz. Peygamber'in içtihadını tashih etmiştir.¹⁷

İtikat, ibadet, haram ve helalin tespiti gibi dini konularda Hz. Peygamber'in vahyin kontrolünde olduğu kabulde karşılanan bir yaklaşımdır. Dünya işleri hususunda ise Hz. Peygamber'in akıl ve beşeri irade ile hareket ettiği onun pratik hayatı ile örtüşmektedir. Eğer o, insan olmanın gerektirdiği davranışları vahyin kontrolünde, külli irade

¹³ Müslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. Haccac el-Kuşeyri, *es-Sahih*, thk., Muhammed Fuad Abdülbâki, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî Yay., I-V, Beyrut, ty., Fadâil 138, IV. 1335, no: 2362

¹⁴ Salih Karacabey, "Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattabî'nin Görüşleri", U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4/4, Bursa, 1992, s. 221

¹⁵ Bkz., Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara, 2000, s. 249

¹⁶ Enfal, 8/67

¹⁷ İbn Teymiyye, *el-Fetâve'l-Kübra*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyy, I-VI, 1987, III. 292; İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Tahkik, Abdurrezzak el-Affî, I-IV, Beyrut, IV. 216

çerçevesinde sergilemiş olsaydı insanlığa örnek olamazdı. Oysa Yüce Allah onu örnek insan ve son peygamber olarak göndermiştir.

2. İbn Kayyim'in Tıpla İlgili Görüşleri

İbn Kayyim, Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı altı ciltlik *Zâdu'l Me'âd* isimli eserinin bir cildini tıbbi konulara tahsis etmiştir. "et-Tıbbu'n-Nebevî" ismi ile müstakil bir kitap olarak da basılan eser, Hz. Peygamber'in sünneti yanında İbn Sina gibi doktorların sağlıkla ilgili görüşlerini de ihtiva etmektedir.

Tespitlerimize göre, İbn Kayyim'in tıbbi hadislerin kaynağı konusundaki yaklaşımı onun genel anlamda hadis ve sünnete yaklaşımından farklı değildir. Yani o sahih ve sabit olması halinde bir hadisin kaynağının vahye dayalı olduğu düşüncesini tıpla ilgili hadisler içinde sürdürmüştür.

Müellif, yaşadığı dönemde tatbik edilen diğer tıbbın kaynağını kıyas, ilham, rüya, tecrübe ve hayvanların hareketleri olarak değerlendirirken Tıbb-ı Nebevî'nin kaynağını vahiy olarak kaydetmiştir.¹⁸ Tıbb-ı Nebevî ile diğer tıbbi kıyaslar arasında şu ifadeler yer vermiştir: "Tıbb-ı Nebevî diğer tıp gibi değildir. Onun tıbbi tabiyyatın tıbbından farklıdır. Zira Hz. Peygamber'in tıbbi kesini kati ve ilahidir, vahiyden sadır olmuştur. Diğer tıpların ekserisi tahmin, zan ve tecrübeye dayanır. Bazı hastaların Tıbb-ı Nebevî'den fayda görmemeleri normaldir. Tam bir iman ile şifasına inananlar ancak bundan fayda görür. Bu sadırlara şifa olan Kur'an gibidir. Buna inanmayanların sadırları şifa bulmaz. Bilakis Kur'an münafıkların küfürlerini ve kalplerindeki hastalıklarını artırır. Kur'an canlı kalplere, temiz ruhlara şifa olduğu gibi Tıbb-ı Nebevî de temiz bedenlere şifadır. İnsanların Tıbb-ı Nebevî'den yüz çevirmeleri Kur'an'dan şifa istemekten yüz çevirmeleri gibidir. Eğer Tıbb-ı Nebevî ile şifa bulamamışlarsa kusur ilaçta değil, hastalık mahallinin ve hastanın tabiatının ilacı kabul etmeyişindedir."¹⁹

İbn Kayyim'e göre Tıbb-ı Nebevî'nin diğer tıba nisbeti doktorların tıbbının koca karı tıbbına nisbeti gibidir. Doktorların tıbbi

¹⁸ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-'İbâd*, thk., Abdu'l- Kadir İrfanu'l-İşâ, Daru'l-Fikr Yay., c. IV, Beyrut, 2003, s. 7; İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, thk., eş-Şeyh Salah Muhammed, Dâru İbn Heysem Yay., Kahire, s. 9

¹⁹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd*, IV, s. 27

bilgisinin vahiy yolu ile gelen tıbbi bilgiye nisbeti, doktorların elde ettikleri bilginin Hz. Peygamber'e gelen bilgiye nispeti gibidir. Müellif bir başka vesile ile Tıbb-ı Nebevi'nin değerini şu ifadelerle anlatmıştır. "Doktorların tıbbi nerede Allah'ın zararlı ve faydalı olanı peygamberine vahyettiği tıp nerede."²⁰

Ona göre Tıbb-ı Nebevi ile hastaların şifa bulduğu ilaçlar mahir doktorlar tarafından bilinemez. Hatta doktorların bilgi ve tecrübesi Tıbb-ı Nebeviye mahsus ilaçları anlamaya yetmez. Doktorların icat edemeyeceği, mahiyetini anlayamayacağı bu ilaçlar inanç ve tevekkül ile ancak izah edilebilir.²¹

Yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere müellif, Tıbb-ı Nebevi'nin çıkış yerini ilahi kaynağa nispet ettiği için onda bir kusurun olamayacağı görüşündedir. Onun amacı beşeri tıbbi nakıs olarak göstermek değil, Nebevi tıbbi hadis olduğu gerekçesi ile övmektir. Çünkü İbn Kayyim pek çok yerde beşeri tıbbi ve doktorları öven ifadelerle de yer vermiş, onların ilaçlarını ve tedavi usullerini tavsiye etmiştir.

İbn Kayyim Tıbb-ı Nebevi'nin vahiy olduğuna işaret eden çeşitli hadislere de yer vermiştir.²² Ebu Sâid el-Hudri (ö. 74/ 693) tarafından rivayet edilen bir habere göre, bir adam Hz. Peygamber'e gelerek "Ya Rasûlellah kardeşimin karnında sancı var, ishal olmuş" der. Hz. Peygamber bal şerbeti içirmesini tavsiye eder. Adam ikinci kez gelir ve bal şerbeti içirdiği halde hastalığın geçmediğini söyler. Hz. Peygamber gene aynı tavsiyede bulunur. Adam üçüncü kez gelir. Bal şerbeti içirdikçe ağrının daha da arttığını söyler. Hz. Peygamber "Allah sözünde doğrudur, fakat kardeşinin karnı yalancıdır. Haydi, yine bal şerbeti içir" buyurur. Adam bir kez daha kardeşine bal şerbeti içirince ağrı diner hasta şifa bulur."²³

İbn Kayyim'e göre âlemde her şeyin bir zıddı vardır. Öyle ise her hastalığın da bir şifası olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber; "Her hastalığın bir ilacı vardır. Hastalık ilacını bulduğu anda Yüce Allah'ın

²⁰ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, IV, s. 7; *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 9

²¹ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, IV, s. 7

²² İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 22; *Zâdu'l-Me'âd*, IV, s. 25

²³ Buhari, *es-Sahih*, et-Tıp 4, VII. 123, no: 5684; Müslim, *es-Sahih*, Âdâb 32, IV. 1736, no: 2217; Tirmizi, *Sünen*, et-Tıb 31, IV. 409, no: 2082

izni ile iyileşir".²⁴ "Allah şifasını indirmediği hiçbir hastalığı indirmemiştir."²⁵ buyurmak sureti ile bu gerçeği dile getirmiştir.²⁶

Müellif'e göre beden ve kalbe has olmak üzere iki çeşit hastalık vardır. Hz. Peygamber'in önerdiği tavsiyeler bu iki hastalığa şifa olmaya yöneliktir. Kalp ve beden hastalıklarının tedavisi aslında aynıdır. Kalbin güçlü olup Allah'a inanması O'na sığınıp tevekkül etmesi, O'nun önüne eğilip dua etmesi, tövbe, sadaka ve iyilik ile O'na sığınması maddi ve manevi hastalıkların en güzel ilacıdır. Bir hastanın inancı kuvvetli morali yerinde olursa fiziki hastalıkların üstesinden gelebilir.²⁷

İbn Kayyim'e göre Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi beden ve kalp hastalıklarını tedavi konusunda da rehberdir.²⁸ Onun kaydettiği Sevban tarafından merfu olarak rivayet edilen bir haber şöyledir: "Sizden biriniz humma hastalığına yakalanırsa-ki o cehennem ateşinden bir parçadır- onu soğuk su ile söndürsün. Sabah namazından sonra, güneşin doğmasından önce nehre girsin suyun akıntısına doğru şöyle dua yapsın: Allah'ın adıyla, Ey Allah'ım! Kuluna şifa ver, peygamberini doğrula. Bunu üç gün tekrarlasın. Eğer iyileşmezse bu tedaviyi beş, yedi, dokuz güne çıkarırsın. Allah'ın izni ile iyileşme süresi dokuz günü geçmeyecektir."²⁹

Hz. Peygamber'in maddi ve manevi hastalıkları birlikte tedavi ettiğini haber veren diğer bir rivayet şöyledir: "Balda ve Kur'an da sizin için şifa vardır." (عَلَيْكُمْ بِالشِّفَاءَيْنِ: العسل، والقرآن)³⁰ Müellif bu hadisi açıklarken şu ifadelerle yer vermiştir: "Böylece beşeri tıpla ilahi tıp, bedenlerin tıbbi ile ruhların tıbbi, yerler ile göklerin tıbbi bir araya gelmiş oldu."³¹

²⁴ Müslim, *es-Sahih*, Âdab 26, IV. 1729, no: 2204; İbn Hibban, Muhammed b. Ahmed, *el-İhsân fi Takrîbi Sahîhi İbn Hibban*, thk., Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle Yay., I-XVIII, Beyrut, 1988, XIII. 428, no: 6063; Hâkim, Ebû Abdullah en-Neysâbü'rî, *el-Mustedrek alâ's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, I-IV, Beyrut, ty, IV. 441, no: 8206

²⁵ Buhari, *es-Sahih*, *et-Tıp* 1, VII. 122, no: 5678; İbn Mâce, *Sünen*, *et-Tıp* 1, II. 1138, no: 3439

²⁶ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, IV. 8

²⁷ İbn Kayyim, *et-Tıbu'n-Nebevi*, s. 9

²⁸ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, IV. 24

²⁹ Tirmizi, *es-Sünen*, *et-Tıp* 33, IV. 410 no: 2084; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk., Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, yy., 2001, XXXVII, 103, no: 22425

³⁰ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen*, thk., Muhammed Fuad Abdulbâki, Dâru İhyâi Kütübî'l-'arabiyyi, I-II, yy., ty., *et-Tıp*, 7, II. 1142, no: 3452

³¹ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, IV, 26

İbn Kayyim Tıbb-ı Nebevi içinde özel bir yere sahip olan rukye (duaların okunması) ile yapılan tedaviyi caiz görmüştür.³² İbn Kayyim'e göre Hz. Peygamber'in bazı sureleri okuyarak hastaları tedavi ettiğini haber veren rivayetler³³ ile rukye yaptığı bilinen sahabilerin bundan men edilmemiş olması rukyenin caiz olduğunu gösteren delillerdir.³⁴ Ona göre caiz olması bir yana rukye ile yapılan tedavi doktor ilaçlarından daha etkilidir.³⁵ Nitekim Cebrail (as)'ın rukye ile Hz. Peygamber'i tedavi ettiğine dair rivayetler mevcuttur.³⁶ Onun kaydettiği bir rivayet şöyledir: Cebrâîl (as) Hz. Peygamber 'e geldi "Allah'ın adıyla! Sana eza veren, haset eden her nefse ve göz değmesine karşı Allah sana şifa versin. Allah'ın adıyla sana rukye yapıyorum", dedi." (بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنٍ، أَوْ حَاسِدٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ، بِسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ)³⁷

Ebu Said el-Hudri tarafından rivayet edilen bir habere göre; Hz. Peygamber'in ashabından bir grup sefere çıkar, bir Arap kabilesinin yaşadığı köyde misafir olmak isterler, ancak halk bunu kabul etmez. O esnada kabilenin başkanını bir akrep sokar. Yolculuk yapan Müslümanlardan biri zehirlenen lideri Fatıha suresini okuyarak tedavi eder. Bu hizmetin karşılığında yolculuk yapan sahabilere bir koyun sürüsü verilir. Sürüyü Hz. Peygamber'den izinsiz paylaşmak istemezler. Olayı Hz. Peygamber duyurduklarında o, yapılan bu tedaviyi onaylar ve grubun verilen sürüyü paylaşabileceklerini söyler.³⁸

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber bizzat kendisi de yılan ve akrep sokması neticesinde meydana gelen zehirlenmeler ile çeşitli yara ve sızıları Fatıha, Felak ve Nas surelerini okuyarak tedavi etmiştir. İbn Kayyim'e göre Fatıha suresinde yer alan "Sadece senden yardım

³² İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, IV, 8; *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 110

³³ Hz. Peygamber ve sahâbîlerinin rukye hakkındaki görüş ve uygulamalarına dair geniş bilgi için bkz. Veli Atmaca, *Hadislerde Rukye Hz. Peygamber ve Sahâbenin Uygulamaları Işığında Şifa Hadisleri*, Rağbet Yay., İstanbul, 2010.

³⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'u-Nebevi*, s. 110

³⁵ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Me'âd*, IV, 31

³⁶ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevi*, s. 106

³⁷ Ahmed, *Müsned*, XV, 471, no: 9758; İbn Mâce, *Sünen*, et-Tıp 36, II, 1164, no: 3523; İbn Hibban, *es-Sahih*, III, 234, no: 953

³⁸ Buhari, *es-Sahih*, el-İcâra 16; III, 92; no: 2276; *et-Tıp* 38, VI, 133; no: 5749; Tirmizi, *es-Sünen*, et-Tıb 20, no: 2064

isteriz"; Nas suresinde yer alan "Düğümlere üfüren kadınlar, insanlar ve cinlerin şerrinden Allah'a sığınma" ifadeleri şifanın kaynağıdır.³⁹

Tıbb-ı Nebevi ile ilgili rivayetleri Yüce Allah'ın Peygamberine bildirdikleri olarak kabul eden İbn Kayyim, bazı zayıf rivayetlere de yer vermiştir. Onun naklettiği ve tenkid etmediği birkaç zayıf haberi arz etmek yerinde olur.

Humma hastalığının tedavisi ile ilgili Sevban tarafından rivayet edilen yukarıda zikrettiğimiz haber zayıftır. Çünkü senette kopukluk vardır, haberin bir ravisi bilinmemektedir. "Şam ehlinde biri bize tahdis etti" (حَدَّثَنَا رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ) ibaresi ile ifade edilen bu ravinin kim olduğu belli değildir.

Müellif olgunlaşmamış hurmanın faydalarını anlatırken bir rivayet nakleder. Hişam b. Urve---Babası---Hz. Aişe senedi ile gelen bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ham hurmayı kuru hurma ile birlikte yiyiniz. Şeytan insanoğlunun ham hurmayı kuru hurma ile birlikte yediğini gördükçe üzülür ve ben-i adem ham hurmayı kuru hurma ile birlikte yedikçe yaşadı, der." (كُلُوا الْبَلْحَ بِالْتَّمْرِ، فَإِنَّ ابْنَ آدَمَ إِذَا أَكَلَهُ عَضِبَ) (الشَّيْطَانُ وَقَالَ: عَاشَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الْخَلْقَ بِالْجَدِيدِ) Nesâi⁴⁰ ve Hakim⁴¹'in kaydettiği bu haber biraz farklı şekli ile İbn Mace tarafından da kaydedilmiştir.⁴² Rivayet son üç ravisi aynı olan iki tarikle gelmiştir. İbnu'l-Cevzi (ö. 597) tarafından da kaydedilen haberin zayıf, münker ve mevzu olduğuna dair âlimlerin görüşleri nakledilmiştir.⁴³ Müellif bu rivayeti tenkid etmemiş, daha iyi anlaşılсын diye rivayetin baş kısmında geçen (ب) harf-i cerinin (مع) anlamına geldiğini söyleyerek izahatta bulunmuştur.⁴⁴

İbn Kayyim, sirkenin faydalarını anlatırken İbn Mace tarafından nakledilen zayıf bir rivayete yer vermiştir.⁴⁵ Ümmü Sa'd tarafından rivayet edilen habere göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sirke ne

³⁹ Bkz. İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 112-115

⁴⁰ en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk., Abdu'l-Fettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye Yay., I-VIII, Halep, 1986, VI, 250, no: 6690

⁴¹ Hâkim, *el-Müstedrak*, IV, 135, no: 7138

⁴² (كُلُوا الْبَلْحَ بِالْتَّمْرِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَعْضِبُ، وَيَقُولُ بَقِيَ ابْنُ آدَمَ، حَتَّى أَكَلَ الْخَلْقَ بِالْجَدِيدِ) İbn Mace *Sünen*, el-et'ime, 40, II, 1105, no: 3330

⁴³ İbnu'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *el-Mevdû'ât*, Thk., Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye Yay., Medine 1968, III, 26

⁴⁴ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 188; *Zâdu'l-Meâd*, IV, 232

⁴⁵ İbn Kayyim, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, s. 188; *Zadul mead* IV, 249

güzel katıktır. Allah'ım! Onu mübarek kıl. O benden önceki peygamberlerin de katığı idi. İçinde sirke bulunan ev fakir olmaz" (نَعْمَ) (الإِدَامُ الْخَلُّ، اللَّهُمَّ بَارِكْ فِي الْخَلِّ، فَإِنَّهُ كَانَ إِدَامَ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي، وَلَمْ يَفْتَقِرْ بَيْنَتْ فِيهِ خَلٌّ)⁴⁶ Bazı tabakat yazarları ve hadis âlimleri de söz konusu rivayeti nakleden ravilerden Anbas b. Abdirrahman ile Muhammed b. Zâdân'ı cerh etmiş hadiste zayıf oldukları için onların haberleri ile delil getirilemeyeceğini söylemişlerdir.⁴⁷

Sonuç

Yapılan çalışmalara bakılırsa Arap toplumunda Hz. Peygamber ile birlikte tıbbi alanda ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir. Peygamber Efendimiz hıfzıssıha ve tedavi konusunda yeni yöntemlere dikkat çekmiş ve "Her hastalığı bir şifası vardır" diyerek ümmetini sağlık alanında araştırma yapmaya teşvik etmiştir. O, Arapların uyguladıkları geleneksel tıbbi, fetanet sıfatının da gereği olarak değerlendirmeye tabi tutmuş, ümmetine iyi, makul ve faydalı olanı tavsiye etmiştir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber dönemin mahir doktorlarına iltifat etmiş kendine müracaat eden bazı hastaları onlara yönlendirmiştir.

Allah Rasülü; vebadan korunmak için eşek gibi anırma, şaşı olanları değirmen taşına baktırma, yılan sokmuş kişiyi uyutmama, burnu yara olan deveyi iyileştirmek için sağlam bir devenin burnunu dağlama gibi makul olmayan pek çok tedavi şeklini de faydasız bulup terk etmiştir.⁴⁸

İbn Kayyim, yaşadığı dönemde hastalıkların tedavisi ve sağlığın korunması gibi hayati önem taşıyan konularda topluma, doğru veya yanlış, isabetli veya isabetsiz bir umut ışığı olabilecek pratik bilgiler sunmuştur. O tıbbi konularda görüşlerini kuvvetlendirmek ve inandırıcılığını artırabilmek için delillerini hadis ve sünnetten seçmiştir. Beden ve ruh sağlığı için faydalı ve zararlı yiyecekler, kullanılan ilaçlar, yapılan tedaviler, ibadetler, dualar vb. her konuda Hz. Peygamber'in sünnetinden delillerle tavsiye ve telkinlerde bulunmuştur.

⁴⁶ İbn Mace, *Sünen, el-Et'ime* 33, II, 1102, no: 3318

⁴⁷ İbnu'l-Cevzi, *el-Mevdu'ât*, III, 36; İbn Hibban, *Kitâbu'l-Mecrûhîn Mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâi ve'l-Metrûkîn*, thk., Mahmud İbrahim Zâyed, Dâru'l-Vâ'i Yay., 1. Baskı, Halep 1396, II, 178; no: 810.

⁴⁸ Denizkuşları, *Kur'an'ı Kerim ve Hadislerde Tıp*, s. 23, 24.

İbn Kayyim'in Tıbb-ı Nebevi'nin kaynağını vahiy olarak kabul ettiği halde bu sahada sahih ve sabit olanlar yanında bazı zayıf olduğu bilinen rivayetlere yer vermesi bir çelişki ya da dikkatsizlik olarak algılanmaktadır. Müellifin sağlık konusunda zayıf hatta uydurma rivayetlere yer vermiş olması bize göre onun toplumu aydınlatma gayretinin bir göstergesidir. Yani o, toplumun maslahatını önemseydiği için zayıf olduğu bilinen haberlerle amel etmekten çekinmemiştir. Ayrıca o, uydurma olduğu bilinen pek çok rivayete dikkat çekmiş ve bu rivayetlerde tavsiye edilen ilaçlar ve tedavilerden toplumu sakındırmıştır.

Onun dikkat çektiği önemli bir husus da Hz. Peygamber'in sünnetinde fiziki hastalıklar ile ruhsal hastalıkların birlikte tedavi edildiği gerçeğidir. İnanç ve dua ile moralin yükseldiği, bu durumun hem psikolojik hem de fizyolojik hastalıkların iyileştirilmesinde önemli bir tedavi yöntemi olduğu günümüz doktorları tarafından da bilinen ve tatbik edilen bir yöntemdir.

İbn Kayyim'in tıp alanındaki görüşleri ve yaptığı çalışmalar, bu konuda varit olan hadisleri anlama ve değerlendirme biçimi tenkide açık olmakla birlikte günümüz hadis araştırmalarına ışık tutacak türdendir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*, thk., Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, yy., 2001
- Atmaca, Veli, *Tıp ve Tıbb-ı Nebevi Hakkında Muâsır Çalışmalar*, F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 2011
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/869), *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk., Züheyr b. Nâsır, Dâru Tavki'n-Necât Yay., 1. baskı, I-IX, yy., 1422
- Denizkuşları, Mahmud, *Kur'an'ı Kerim ve Hadislerde Tıp*, Marifet Yay., İstanbul, 1982
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/ 888), *es-Sünen*, thk., Muhammed Muhyiyu'd-Din Abdulhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye Yay., I-IV, Beyrut, ty.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara, 2000
- Hâkim, Ebû Abdullâh en-Neysâbûrî (ö. 405/ 1014), *el-Mustedrek alâ's-Sahîhayn*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, I-IV, Beyrut, ty.

- İbnü'l-Cevzi, Ebû'l-Ferec Abdurrahman (ö. 597/1200) *el-Mevdû'ât*, thk., Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye Yay., Medine, 1968
- İbn Hibban, Muhammed b. Ahmed (ö. 354/965), *el-İhsân fî Tahrîbi Sahîhi İbn Hibban*, thk., Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle Yay., I-XVIII, Beyrut, 1988
- _____, *Kitâbu'l-Mecrûhîn Mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâi ve'l-Metrûkîn*, thk., Mahmud İbrahim Zâyed, Dâru'l-Vâ'i Yay., 1. Baskı, Haleb, 1396
- İbn Haldun, Abdurrahman (ö. 808/1405), *el-Mukaddime* Dâru'l-Fikr Yay., Tahkik, Halil Şahhade, Beyrut, 1988
- Ibn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (ö. 456/1064), *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, el-Mektebetü'l-İslamî, Tahkik, Abdurrezzak el-Afîfî, I-IV, Beyrut, ty.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö. 273/886), *Sünen*, thk., Muhammed Fuad Abdalbâki, Dâru İhyâi Kütübî'l-'arabiyyi, I-II, yy., ty.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub ez-Zura'ied-Dimeşkî (ö. 751/1350), *Muhtasar es-Savâ'iku'l-Mursele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Mu'attıla*, thk., Seyyid İmran, Daru'l-Hadîs Yay., Kahire, 2004
- _____, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'İbâd*, thk., Abdu'l- Kadir İrfanu'l-'işa, Daru'l-fikr Yay., I-V, Beyrut, 2003.
- _____, *Tarîku'l-Hicreteyn ve Bâbu's-Sa'âdeteyn*, thk. Muhammed b. Muhammed Tâmir-Abdul Aziz Mustafa, Dâru't-Takva, 1. Baskı., 2000
- _____, *et-Tıbbu'n-Nebevî*, thk., eş-Şeyh Salah Muhammed, Dâru İbn Heysem Yay., Kahire, ty.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim b. Abdusselam (ö. 728/ 1327), *el-Fetâve'l-Kübra*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyy, I-VI, 1987
- Karacabey, Salih, "Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattabî'nin Görüşleri", U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4/4, Bursa, 1992.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nasih Mensuh*, MÜİFV. Yayınları, İstanbul, 1985

Müslim, Ebû'l-Huseyn Muslim b. Haccac el-Kuşeyri (ö. 261/874), *Sahihu Müslim*, thk., Muhammed Fuad Abdalbâki, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî Yay., I-V, Beyrut, ty.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-Kübra*, Thk., Abdu'l-Fettah Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye Yay., I-VIII, Haleb, 1986

en-Nevevi, Ebu Zekerriyya Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Minhacu Şerhu Sahihi Müslim b. el-Haccac*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî Yay., I-XVIII, Beyrut, 1392

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (ö. 279/892), *Sünen*, thk., Ahmed Muhammed Şakir, I-V, Mısır, 1975